

Kunskapsöversikt för kulturmiljö och vattenförvaltning

Åbyån & Lillåns KARO 79/80

Exklusive Brömsebäcken

Delrapport inom Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt

Blekinge län

Arbetsmaterial maj 2014

Färskesjön i Åbyån och Lillåns KARO. Foto Andreas Nilsson, Länsstyrelsen Blekinge.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	INLEDNING.....	6
1.1	Avrinningsområdet.....	6
1.2	Kulturlandskapet.....	7
1.2.1	Kulturlandskapet och bebyggelsen.....	7
1.2.2	Landskapets karaktärsdrag.....	7
1.3	Vattnets kulturhistoriska betydelse.....	8
1.4	Vattenförvaltningen och biotopvård.....	8
1.4.1	Ekologisk status.....	9
1.4.2	Kemisk status.....	9
1.4.3	Biotopkartering och fiske-/biotopvård.....	10
2	KUNSKAPSLÄGET KULTURMILJÖ M.M.....	10
2.1	Internationella och nationella intressen.....	10
2.1.1	Natur-/kulturvattendrag.....	10
2.1.2	Nationellt särskilt värdefulla eller värdefulla vattendrag.....	10
2.1.3	Riksintressen för kulturmiljövården.....	10
2.1.4	Kulturresevat.....	11
2.1.5	Byggnadsminnen och kyrkor (BBR).....	11
2.1.6	Riksintressen för naturvården.....	11
2.1.7	Naturresevat.....	12
2.1.8	Natura 2000.....	13
2.1.9	Övrig information.....	13
2.2	Kulturmiljöprogram och inventeringar.....	14
2.2.1	Kommunalt kulturmiljöprogram.....	14
2.2.2	Regionalt kulturmiljöprogram.....	14
2.2.3	Fornlämningar – Fornminnesregistret (FMIS).....	15
2.2.4	Skog och Historia inventeringen.....	15
2.2.5	Broar och värdefulla vägmiljöer.....	15
2.2.6	Kvarnar och sågar.....	16
2.2.7	Kraftverk.....	16
2.2.8	Svenskt dammregister.....	17
2.2.9	Dikningsföretag och historiska våtmarker.....	17
2.2.10	Odlingslandskapet.....	17
2.3	Särskilda ansvarsmiljöer och unika/sällsynta limniska kulturmiljöer – Åbyån och Lillåns kustavrinningsområde.....	17
3	KUNSKAPSUPPBYGGNAD VATTENFÖRVALTNING – KULTURMILJÖ.....	18
3.1	Geografisk prioritering av kunskapsuppbyggnad.....	18
3.2	Tematisk prioritering av kunskapsuppbyggnad.....	18
4	KUNSKAPSUPPBYGGNAD KULTURMILJÖ.....	19
5	REFERENSER.....	19
	Bilaga 1 Korta beskrivningar av kunskaps/planeringsunderlag.....	20

Kartbilagor

- Kartbilaga 1 Översiktskarta
- Kartbilaga 2 Ekologisk status
- Kartbilaga 3 Kemisk status
- Kartbilaga 4 Värdefulla vatten
- Kartbilaga 5 Riksintressen
- Kartbilaga 6 KMP, FMIS & BBR
- Kartbilaga 7 RAMSAR, Natura 2000 & Naturreservat
- Kartbilaga 8 Historiska våtmarker & dikesföretag
- Kartbilaga 9 Odlingslandskapet

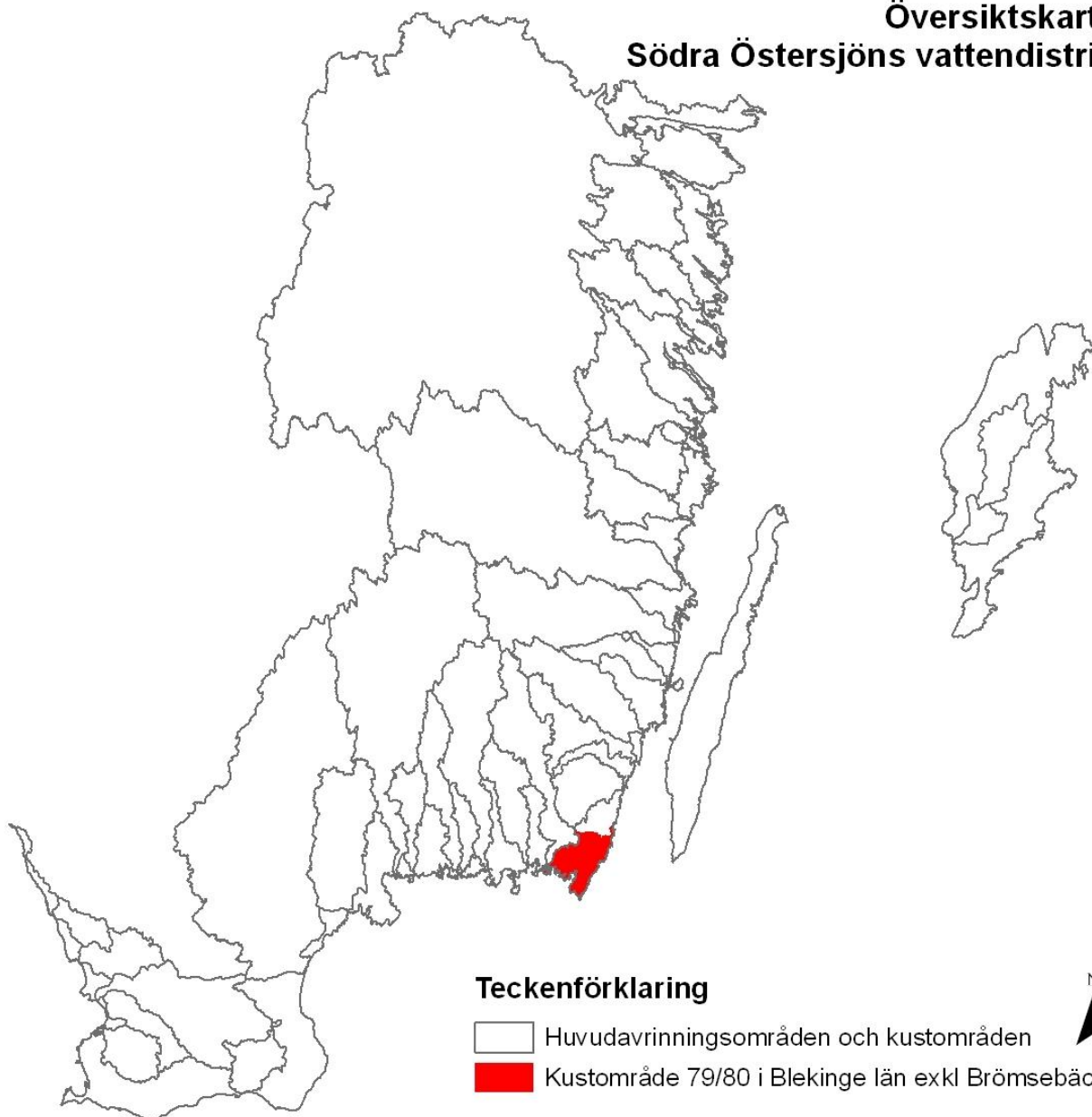
Viktig information till läsaren

Denna rapport har tagits fram inom delprojekt 2 för Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt, och i enlighet med den metod som presenteras i ”Förstudie. Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt” (Dedering 2011, Länsstyrelsen Kalmar län). Syftet med översikterna är att redovisa kunskapsläget per huvudavrinningsområde/kustområde samt föreslå prioritering av fortsatt kunskapsbyggnad för kulturmiljön, dels i förhållande till vattenförvaltningens åtgärder, dels för kulturmiljövårdens egna behov. För mer information hänvisas till förstudien.

Observera att det för flera avrinningsområden kan finnas kunskapsunderlag som är gammal och/eller behäftat med brister. Informationen kan därför vara inaktuell.

Rapporten är ett arbetsmaterial och har tagits fram av Jakob Marktorp antikvarie vid Länsstyrelsen i Kronobergs län, i samarbete med Länsstyrelsen Blekinge.

Översiktskarta Södra Östersjöns vattendistrikt

Teckenförklaring

- Huvudavrinningsområden och kustområden
- Kustområde 79/80 i Blekinge län exkl Brömsebacken

Avrinningsområden © SMHI
Kartproduktion: Coco Dederling, Länsstyrelsen Kalmar län, januari 2012

1 INLEDNING

Denna sammanställning har gjorts av Jakob Marktorp, antikvarie vid Länsstyrelsen i Kronobergs län. Synpunkter på rapporten har lämnats av Karl-Oskar Erlandsson arkeolog vid Länsstyrelsen i Blekinge län samt Andreas Nilsson limnolog vid Länsstyrelsen i Blekinge län. ”Egna kommentarer” i texten nedan är författarens egna kommentarer och tillägg. Observera att kunskapsöversikten inte behandlar den norra delen, Brömsebäcken, av kustavrinningsområdet. Denna del ingår i kunskapsöversikten för Bruatorpsån i Kalmar län.

Syftet med denna kunskapsöversikt är att läsaren utifrån befintligt kunskapsmaterial ska få en inblick i de kulturmiljöer som ligger i anslutning till vatten. Syftet är alltså inte att göra en heltäckande utredning eller diskussion kring de kulturmiljöer som finns. Under ”Kunskapsuppbyggnad” utreds var och i vilka ämnesområden kunskapsuppbyggnad är nödvändig för att kulturmiljö i framtiden ska kunna föra en diskussion kring vattenvårdsåtgärder.

Metoden innebär att författaren behandlar förutbestämt material och försöker lyfta de källor som behandlar kulturhistoriskt intressanta anläggningar och händelser vid vatten. Detta är kulturmiljöer som skulle kunna vara aktuella för vattenvårdsåtgärder. Exempel på material som behandlas är: riksintressen för kulturmiljövården, regionala och kommunala kulturmiljöprogram, fornminnesregistret och inventeringar. Metoden medför således att kunskapsläget redovisas och var kunskapsuppbyggnad är nödvändig för kulturmiljö i relation till vattenförvaltning.

Vid vissa vattendrag är det kulturhistoriska kunskapsläget mycket dåligt. Det är därför svårt att avgöra vilka kulturmiljöer som är ”mest värdefulla”. Då kulturmiljölagen ändrades vid årsskiftet 2014 infördes en tidsgräns som begränsar det allmänna skyddet av fornlämningar. En lämning som kan antas ha tillkommit efter år 1850 omfattas inte av det allmänna skyddet för fornlämningar. Förutom gällande lagstiftning inverkar flera andra värderingsgrunder såsom sällsynthet, representativitet, ålder mm. Lämningarna utgör hela kulturmiljöer som gör att värderingar av enskilda lämningar måste göras efter platsens och vattendragets kulturhistoriska sammanhang. Det är dock svårt att göra sådana bedömningar endast utifrån det material som sammanställs i denna kunskapsöversikt. Bara för att en kulturmiljö inte finns med i den här kunskapsöversikten betyder det inte att den inte finns eller inte har något kulturhistoriskt värde.

1.1 Avrinningsområdet

Kartbilaga 1 Översiktskarta

Huvuddelen av kustområde 79/80 ingår i Blekingekustens delområde, medan avrinningsområdet för Brömsebäck och vattendrag norr där om ingår i Kalmarkustens delområde. Denna kunskapsöversikt omfattar Blekingekustens delområde. Västra delen av kustområdet utgörs av mer eller mindre flackt kustland och berggrunden domineras av svårvittrade graniter. Den östra delen av kustområdet tillhör den östblekingska urbergsslätten och här finns ett större område med sandsten. Dominerande jordart är morän, och i södra delen är jordtäcket mycket tunt. En flack deltayta har utbildats vid Jämjö-Ramdala. Utmed

ostkusten förekommer områden med ansamlingar av sand. Hela kustområdet är sjöfattigt förutom ett litet område längst mot väster. Kustområdet ligger helt inom Karlskrona kommun. I kommunen är 31 % av den totala åkerarealen ansluten till ”Greppa Näringen” (Dokab & Östensson 2007).

1.2 Kulturlandskapet

1.2.1 Kulturlandskapet och bebyggelsen

Blekingedelen av Åbyån & Lillåns KARO ligger inom en landskapsregion enligt Sveriges Nationalatlas (Helmfrid 1994).

Blekinge

Den gamla riksgränsen mellan Sverige och Danmark bildar regionens norra gräns. Småbygder påträffas här över högsta kustlinjen. Mestadels ensamgårdar eller gårdsgrupper som uppkommit genom sen delning av ensamgårdar, omgärdade av ett ängs- och beteslandskap som på sina håll är välbevarat. Mot söder vidtar dalbebyggelse med relativt stora höjdskillnader, välbevarade byar och små samhällen. I zonen mot de mer uppodlade delarna förekommer tätt sammanliggande hemmansdelar på geometriskt reglerade tomter – en 1700-talsföreteelse. I den norra delen möts relativt väl avgränsade slättbygder som utvecklats i de sedimentfyllda, nord-sydliga sprickdalarna. I kustzonen förekommer fiskelägen, rester av stenhantering, ett agrart näringsfång med ängs- och betesmarker samt strandängar. Stora delar av Blekingekusten domineras emellertid av sommar- och fritidsbebyggelse. Centrala Karlskrona, grundat som flottbas på 1680-talet, har Sveriges mest utpräglade barockstadsplan (Helmfrid 1994).

1.2.2 Landskapets karaktärsdrag

Vägverket (Antonsson 2006) gjorde en regionindelning efter landskapens karaktärsdrag som gavs ut 2006. Åbyån och Lillåns KARO inom Blekinge berörs av två sådana regioner.

Östra höglandet, region 12

Ett område vars agrara bebyggelse lägen etablerades under framförallt medeltid. Regionen ligger över högsta kustlinjen. Den är kullig och täcks i hög grad av skogsklädd morän. Inslaget av lövträd är stort. Flera större åar skär genom landskapet i nord-sydlig riktning. Bebyggelsen består vanligen av ensamliggande mindre gårdar. Jordbrukens driftsriktning ligger på nötkreatur och skog. På åkermarken odlas framförallt vallväxter och fodersäd (Antonsson 2006).

Kusten, region 19

Centralbygd som ligger under högsta kustlinjen. I området ligger sedimentfyllda sprickdalar likt kilar i landskapet från norr till söder. Dessa utgör jordbruksområden som vidgar sig söderut. Höjdskillnaderna i norr mellan dalbotten och sidornas krön är markanta, men i söder blir relationen mindre. Mellan dalgångarna ligger relativt stora områden som består av flacka skogsklädda höjder av berg och morän. På dessa växer huvudsakligen lövskog. Blekinge är känd för sina Eklandskap. Bebyggelsen ligger framförallt knuten till gränsen mellan odlingsjordar och höjder. Den är spridd eller förekommer i små grupper om några få gårdar. Jordbruket är inriktat mot boskapsproduktion

och på den odlade joden dominerar vall och fodersäd. Närmast kusten finns på flera ställen en bård av skog med fritidsbebyggelse (Antonsson 2006).

1.3 Vattnets kulturhistoriska betydelse

Sjöar och vattendrag kan generellt tillskrivas en stor betydelse ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Detta faktum har också gjort det attraktivt att bosätta sig vid vatten – inte bara idag utan i alla tider. Det går att tyda en bosättningskontinuitet längs kusten och de större vattendragen Åbyån, Lillåns och S:t Petriåns mynningsområden. I synnerhet mellan städerna Karlskrona och Jämjö finns en koncentration av hållristningar, bronsåldershögar, boplatss- och gravområden. Det var sannolikt fisket längs kusten och vattendragen som gjorde området attraktivt att bosätta sig i. Om detta vittnar exempelvis stenkåsar (förtöjningsanläggningar) i kustområdet.

Nyttjandet av vattenkraft i delområdet Åbyån och Lillån verkar ur ett historiskt perspektiv ha varit tämligen lågt. Enbart en kvarnlämning finns registrerad i området (FMIS). Denna finns i ett mindre biflöde till S:t Petriån vid Kläpparemåla. Övriga kvarnar, som är relativt moderna, verkar inte ha drivits med hjälp av vattenkraft. Generalstabskartan visar dock att det under 1800-talet låg vattenkvarnar vid S:t Petriån, Åbyån och Lillån.

Vid S:t Petriåns mynning ligger Kristianopel – en tidigare befästningsstad som uppfördes i början av 1600-talet av den danske kung Kristian IV i närheten av den forna staden Avaskär. Under i synnerhet 1600-talet var området ett militärstrategiskt läge för Danmark i kampen mot Sverige om Blekinge. S:t Petriån har därmed spelat en viktig roll i sammanhanget; både som skydd och avgränsning mot svenska invasioner och exploateringsmöjligheter.

Vid de större vattendragens mynning och i det kustnära området finns områden med äldre strandfodermarker. I detta avspeglas vikten av boskapsskötsel i sydöstra Sverige då områdena kring vattendragen historiskt kan ha använts till översilning eller som naturliga slåttermarker och senare som betes- och åkermark.

1.4 Vattenförvaltningen och biotopvård

Det största naturvärdet i kustområdet är de flodkraftbestånd som finns i sjöarna (Lösenån). Vidare är Färskesjön riksintresse för naturvården. Färskesjön är även ett vattenrelaterat Natura 2000 område (exklusive marina) och är klassad som nationellt värdefull. Vattendraget Landabäcken-Brömsebäck är likaså klassat som nationellt värdefullt.

Inom området utförs övervakning i ett kalkeffektuppföljningsprogram, regi: Ist K. Nedfall av försurande och övergödande ämnen mäts av Blekinges luftvårdsförbund. Det finns två stationer i närliggande avrinningsområden som kan användas för beräkning av nedfall från diffusa källor.

Kustområdet är försurningskänsligt genom att berg och jordtäckte domineras av svårvittrade mineral med dålig buffringsförmåga. Omkring sekelskiftet 1900 ökade det sura nedfallet från luft till följd av industrialiseringen. Södra Sverige exponerades särskilt kraftigt för luftföroreningar från övriga Europa, vilket ledde till att försurningen accelererade kraftigt i

försurningskänsliga områden som detta. Även ändrad markanvändning som exempelvis skogsmarkens utveckling och skötsel är en betydelsefull faktor som påverkar försurningen. Försurningen i områdets sjöar och vattendrag motverkas genom kalkningsverksamhet.

Inom kustområdet saknas även mätningar av tillförseln av näringsämnen till havet. Det sker ingen övervakning av prioriterade ämnen. Zooplankton, makrofyter och påväxt övervakas inte. Samtliga de tre vattenförekomsterna i kustområdet som minst ska rapporteras till EU saknar övervakning av biologiska såväl som kemiska/fysikaliska kvalitetsfaktorer (Dokab & Östensson 2007).

1.4.1 Ekologisk status

Kartbilaga 2 Ekologisk status

Statusklassningen är preliminär och kan komma att ändras. Klassningen nedan är hämtad från VISS 2014-04-08.

Tabellen visar den ekologiska statusen i klassade sjöar och vattendrag.

EU CD	Namn	Ekologisk status
SE622564-150339	Färskesjön	God
SE623068-149422	Lillån	Måttlig
SE623301-149571	Lösensjön	God
SE623888-150975	S:t Petriån	Måttlig
SE623345-150323	Åbyån	Måttlig

Lillån

Den sammanvägda ekologiska statusen för Lillån bedöms till måttlig med avseende på påväxtalger (kiselalger) (VISS 2014).

Åbyån

Den sammanvägda ekologiska statusen för Fröjdadalsbäcken bedöms till måttlig på grund av status för morfologiskt tillstånd. Det är inte rimligt att vattenförekomsten med det påverkanstryck som finns har högre status än måttlig (VISS 2014).

S:t Petriån

Den sammanvägda ekologiska statusen för Fröjdadalsbäcken bedöms till måttlig på grund av status för morfologiskt tillstånd. Det är inte rimligt att vattenförekomsten med det påverkanstryck som finns har högre status än måttlig (VISS 2014).

1.4.2 Kemisk status

Kartbilaga 3 Kemisk status

Tabellen visar den kemiska statusen i bedömda sjöar och vattendrag.

EU CD	Namn	Kemisk status
SE622564-150339	Färskesjön	G
SE623068-149422	Lillån	Dålig

SE623301-149571	Lösensjön	G
SE623888-150975	S:t Petriån	Dålig
SE623345-150323	Åbyån	Dålig

1.4.3 Biotopkartering och fiske-/biotopvård

Inget vattendrag inom det aktuella området av Åbyån och Lillåns KARO är biotopkarterat. Det finns inte heller någon åtgärdsplan.

2 KUNSKAPSLÄGET KULTURMILJÖ M.M.

2.1 Internationella och nationella intressen

2.1.1 Natur-/kulturvattendrag

Inget vattendrag inom Åbyån och Lillåns KARO pekas ut som natur- och kulturvattendrag enligt Vattendragsutredningen (SOU 1996:155) *Omtankar om vattendrag*.

2.1.2 Nationellt särskilt värdefulla eller värdefulla vattendrag

Ett område har pekats ut som värdefullt vatten enligt Naturvårdsverket.

Färskesjön (K 2427)

Värdefulla vatten enligt Naturvårdsverket. Näringsfattig, relativt klar sjö med väldokumenterad utvecklingshistoria. I anslutning till sjön finns natursskogsartad ädellövskog (nyckelbiotoper). Sjön är något reglerad, men har ändå en för sjötypen mycket välutvecklad och representativ strandzonering.

2.1.3 Riksintressen för kulturmiljövården

Kartbilaga 5 Riksintressen

Två områden av riksintresse för kulturmiljövården ligger inom Åbyån och Lillåns KARO i Blekinge län.

Kristianopel [K 22] (Kristianopel sn)

Motivering:

Pedagogiskt överskådlig *fästningsstad* från 1600-talets början, som speglar det danska rikets behov av stödjepunkter vid gränsen mot Sverige.

Uttryck för riksintresset:

Anlagd 1599 som den östligaste länken i gränsförsvaret mot Sverige och nedlagd 1676, sedan dess militära betydelse försvunnit efter den svenska erövringen. Befästningsverk, gatunät och stadskyrka från 1600-talet. Under 1700- och 1800-talen köping och lastageplats under Karlskrona. Småskalig, gles trähusbebyggelse från denna tid. Cirka 800 meter längre norrut ligger platsen för Avaskärs medeltida stad som föregick Kristianopel (Riksantikvarieämbetet 2013).

Hallarumsviken [K 20] (Jämjö sn)

Motivering:

Strandbunden *fornlämningsmiljö* från bronsålder och järnålder som speglar östra Blekinges mest komplexa förhistoriska centralbygd.

Uttryck för riksintresset:

Spridda rösegravar och ett par hållristningar från bronsåldern. Vikingatida gravfält och hamnplats i vikens inre, skyddade av *fornborg* och pålspärrar (Riksantikvarieämbetet 2013).

2.1.4 Kulturresevat

Inget kulturresevat ligger inom den berörda delen av Åbyån och Lillåns KARO.

2.1.5 Byggnadsminnen och kyrkor (BBR)

Kartbilaga 6 KMP, FMIS & BBR

Inom delområdet i Åbyån och Lillåns KARO ligger 6 kyrkor och 5 byggnadsminnen. Av dessa ligger en kyrka och inget byggnadsminne inom en buffert av 100 meter från fastighetskartans vattenskikt.

Jämjö kyrka (Jämjö socken)

Jämjö hade tidigare en stenkyrka av medeltida ursprung. Denna revs omkring 1820 för att lämna plats åt den nuvarande. Kyrkan invigdes år 1823 och är byggd efter I W Gerss ritningar. Murarna är uppförda av tuktad gråsten med tegel i omfattningarna (Länsstyrelsen Blekinge län 1983).

2.1.6 Riksintressen för naturvården

Kartbilaga 5 Riksintressen

Fem riksintressen för naturvården ligger inom det aktuella området i Åbyån och Lillåns KARO.

Hallarumsviken – Möcklö - Kyrkfjärden (NK 20)

Ett representativt och gammalt odlingslandskap i kustbygden och innerskärgården. Inom området finns ett stort antal artrika naturbetesmarker som också hyser rödlistade arter. I området ingår även ädellövskogar (ekkrattskog) samt grunda och högproduktiva brackvattenvikar med stor artrikedom. Hela vattenområdet har ett stort värde för häckande, rastande och övervintrande fåglar (Länsstyrelsen i Blekinge län 2014-04-09).

Blekinges östkust (NK 21)

Ett vidsträckt och flackt odlingslandskap som domineras av betade havsstrandängar och buskmarker. I området ingår vidare låga öar, grunda havsbottnar, en av Östersjöns få knobbsälskolonier samt sandfält med betydande botaniska och zoologiska värden. Hela kuststräckan har betydelse för häckade, rastande och övervintrande fåglar (Länsstyrelsen i Blekinge län 2014-04-09).

Torhamn skärgård (NK 23)

Torhamns skärgård är Sveriges sydligaste urbergsskärgård och innehåller både skyddade grundområden och exponerade djupområden. En stor variation i bottenbeskaffenhet och artrikedom ger området ett stor ekologiskt värde. Grundområdena är bl a viktiga som lekplatser för sill. Torhamns udde är en av landets viktigaste sträckfågellokalerna. I området ingår ett stort antal betespräglade moränöar (Länsstyrelsen i Blekinge län 2014-04-09).

Färskesjön-Steneryd (NK 25)

En mosaik av ädellövskog, små tallbestånd, öppna hållmarker, små kärr och sumpskogar. I området ingår den näringsfattiga Färskesjön (landets sydostligaste sjö) samt Steneryds lövängar, en representativ välbevarad slåtteräng med artrik flora (Länsstyrelsen i Blekinge län 2014-04-09).

Grimskula (NK 26)

En halvö med en geologiskt säregen blockanhopning som bl a innehåller grottbildningar. I anslutning här till finns gammal ekskog med högt biologiskt värde (Länsstyrelsen i Blekinge län 2014-04-09).

2.1.7 Naturreservat

Kartbilaga 7 RAMSAR, Natura 2000 & Naturreservat

Nummer	Naturreservat
3893	Björstorps hage
21	Färskesjön
185	Hallarumsviken
1627	Häljarum
2488	Högasand
1959	Knösö
3836	Prästamarken
1286	Steneryd
3304	Stora Rom
182	Torhamns udde

I följande beskrivningar behandlas miljöer med starkare vattenanknytning.

Stora Rom (3304)

I norra delen finns en bred båtkåsa. En båtkåsa är en gammaldags tilläggningsplats för båtar bestående av två låga stenmurar där båtarna låg skyddade mot väder och vind. Söderut finns fler båtkåsar och rester av en gammal sjöbod. Båtarna användes när byns kor, som betade på det närbelägna Tomtö, skulle mjölkas och för fiske (Länsstyrelsen i Blekinge län 2014-04-14).

2.1.8 Natura 2000

Kartbilaga 7 RAMSAR, Natura 2000 & Naturreservat

Nummer	Natura 2000
SE0410051	Abramsäng
SE0410148	Bergudden
SE0410049	Björnön-Varö
SE0410105/SE0410049	Färskesjön
SE0410097	Hallarum
SE0410112	Högasand
SE0410221	Idholm
SE0410113	Isaks kläpp
SE0410114	Knösö
SE0410053	Kristianopels skärgård
SE0410219	Kummeln
SE0410229	Näsmarken
SE0410225	Sandhamn
SE0410107	Steneryd
SE0410181	Stora Hammar-Varö-Lillö
SE0410130	Stora Rom
SE0410041	Torhamn-Hästholmen
SE0410104	Torhamns udde
SE0410226	Valludden
SE0410222	Östra Möcklö

Natura 2000-områdena behandlar i huvudsak kulturmiljöer med agrarhistorisk anknytning eller militära anläggningar.

Nedan presenteras de områden som innehåller kulturmiljöer med starkare vattenanknytning.

Stora Hammar-Varö-Lillö (SE0410181)

Stenmurar och husgrunder finns på ön, liksom resterna av en gammal fornborg från vikingatid. De finns också rester av pålspärrar i vattenområdet utanför, vilket en gång utgjorde skydd mot annalkande fiender i Hallarumsviken (Länsstyrelsen i Blekinge län 2005).

2.1.9 Övrig information

Kartbilaga 7 RAMSAR, Natura 2000 & Naturreservat

Delar av det kustnära området berörs av RAMSAR-området Blekinge arkipelag.

2.2 Kulturmiljöprogram och inventeringar

2.2.1 Kommunalt kulturmiljöprogram

Det finns inget motsvarande kulturmiljöprogram för Karlskrona kommun. Det finns dock förslag på att ett sådant skall upprättas.

2.2.2 Regionalt kulturmiljöprogram

Kartbilaga 6 KMP, FMIS & BBR

Regionalt kmpnr	Namn
80.13	Augerum-Lösen-Kropp-Stubbet.-Öljersjö
80.22	Berntorp-Björstorp-Tornby-Ramdala
80.23	Tornby by
80.24	Jämjö centralbygd
80.30	Mökleryd
80.31	Svanhalla (norra)
80.32	Svanhalla (södra)
80.33	Torhamn
80.34	Söremåla
80.35	Stålemåra
80.36	Trolleboda-Stavsnäs
80.37	Avaskär-Kritianopel

Nedan presenteras områden med starkare vattenanknytning.

Jämjö centralbygd (80.24)

Under yngre järnåldern tillkom gravfältet på Store Backe intill bondehamnen i Hallarumsviken, med runda stensättningar, treuddar och skeppssättningar. Till hamnkomplexet här vidare en fornborg på Tomtö, pålspärrar i sunden, omlastningsholmen Vassaskär och den namnhistoriskt intressanta Heabyholmen (Länsstyrelsen i Blekinge län 1983).

Torhamn (80.33)

Torhamns läge i östra skärgården har sannolikt varit av betydelse för den omgivande bygden, speciellt öarna utanför samhället. Redan under medeltid blev Torhamn egen församling och fick kyrka. St Måns källa var en vallfartsplats. Av samhällets äldre bebyggelse ligger huvudparten utmed den väg som leder ner till hamnen. Många av bostadshusen bär prägeln av en gången tids fiskarsamhällen. En speciellt värdefull miljö utgör än idag hamnen med den långa raden av sjöbodrar, jaktkanoter och blekingeekor vilka sommartid visar på bygdens traditionella näringsfång. Från denna hamn utgår även trafik till flera av östra skärgårdens öar (Länsstyrelsen i Blekinge län 1983).

2.2.3 Fornlämningar – Fornminnesregistret (FMIS)

Kartbilaga 6 KMP, FMIS & BBR

Observera att kartbilagan visar en sammanslagning av fornminnesregistrets (FMIS) punkt- yta- och linjeskikt.

Utfall på antal lämningstyper i FMIS inom 50 meter runt fastighetskartans vatten.

FMIS: LÄMNINGSTYP	Summa alla	Punkt	Yta	Linje
Begravningsplats	1		1	
Boplats	6	1	5	
Borg	1		1	
Bytomt/gårdstomt	7		7	
Dammvall	1			1
Fossil åker/Omr med fossil åker	12		12	
Fyndplats	5	5		
Färdväg	3			3
Gravfält	1		1	
Grav markerad av sten	6	6		
Gränsbestämt område	1			1
Hammare/smedja	1		1	
Husgrund, historisk tid	2	2		
Kvarn	1		1	
Lägenhetsbebyggelse	6	2	4	
Minnesmärke	1	1		
Röse	5	5		
Skärvstenshög	1	1		
Stadslager	3		3	
Stadsvall/Stadsmur	1			1
Stensättning	2	1	1	
Vägmärke	2	2		
Övrigt	1		1	
Totalt	70	26	38	6

2.2.4 Skog och Historia inventeringen

Skog- och historieinventeringen är avslutad, har kvalitetsgranskats och förts in i Riksantikvarieämbetets databas FMIS. Det innebär inventeringen inte tas upp här utan behandlas tillsammans fornlämningarna i FMIS.

2.2.5 Broar och värdefulla vägmiljöer

Ingen bro inom delområdet av Åbyån & Lillån är registrerad i fornminnesregistret (FMIS).

Broar i Blekinge. En kulturhistorisk inventering utförd av länsstyrelsen i samarbete med vägförvaltningen genomfördes 1982. Den är inte digitaliserad och kartmaterialet är inte numrerat med bronummeringen utan enbart med vilken grupp bron tillhör (Eriksson 1982).

Ingen bro inom Åbyån och Lillåns KARO är utpekad i Vägverkets (2005) publikation om bevarandevärda broar i landet.

2.2.6 Kvarnar och sågar

I FMIS finns endast en kvarn registrerad i det aktuella området av Åbyån och Lillån: **Kvarn (Kristianopel 237:1)**.

Vid S:t Petriån visar Generalstabskartan (Rikets allmänna kartverk 1841) att det låg vattenkvarnar vid gårdarna Signemåla och Flåkulla. Vid Åbyån låg det vattenkvarnar vid Åby, Kättilsboda och norr om Kättilsboda. Vid Lillån låg en vattenkvarn vid Kropp.

I *Svenska kvarnar* (Winning 1940) finns ett antal kvarnar beskrivna som ligger i avrinningsområdet. De verkar dock inte ha varit vattendrivna.

Fågelmara ångkvarn, Fågelmara.

Kvarnen uppfördes 1916 i tre våningar, tillbyggdes 1926. Nytt kvarnverk installerades likaså år 1926. Drevs av ångmaskin. Kvarnverket bestod av två par stenar, en dubbel valsstol och fullständigt rensverk. Det fanns likaså ett eget kraftverk och elektrisk belysning. Kvarnen sysselsatte två man som jämsides bedrev sågverksrörelse (Winning 1940).

Jämjö kvarn, Jämjöslätt.

Kvarnen uppfördes 1908-1909 i fem våningar och tillbyggdes 1936. Hade elektrisk kraft och belysning. Kvarnverket drevs av en motor om 25 hkr, bestod av två par stenar, en valsstol och fullständigt rensverk. Kvarnen sysselsatte en man (Winning 1940).

Olsängs kvarn, Fågelmara.

Kvarnen uppfördes 1882 i fyra våningar och tillbyggdes år 1935. Nytt kvarnverk installerades år 1935 och drevs av elektrisk drivkraft bestående av en motor om 35 hkr. Kvarnverket bestod även av två par stenar, en dubbel valsstol, fullständigt rensverk och samsikt. Kvarnen sysselsatte två man (Winning 1940).

2.2.7 Kraftverk

I den aktuella delen av Åbyån och Lillåns KARO fanns år 1924 26 kraftstationer. Samtliga var kopplade till stamlinjen varav 21 var befintliga orttransformatorstationer, 2 befintliga bygdetransformatorstationer och 4 projekterade bygdetransformatorstationer.

Avrinningsområdet berördes år 1924 av 6 distributionsområden för elförsörjningen:

Nr 28 Lyckeby distributionsområde. Området delvis elektrifierat från f.d. Hemsjö Kraft AB som i framtiden bör bibehållas.

Nr 30 Ramdala distributionsområde. Området delvis elektrifierat från f.d. Hemsjö Kraft AB som i framtiden bör bibehållas.

Nr 31 Jemjö distributionsområde. Området delvis elektrifierat från f.d. Hemsjö Kraft AB som i framtiden bör bibehållas.

Nr 34 Norra Augerums distributionsområde. Område var då olektrifierat men det fanns förslag för framtida system.

Nr 35 Kristianopels distributionsområde. Område var då olektrifierat men det fanns förslag för framtida system.

Nr 36 Torhamns distributionsområde. Område var då olektrifierat men det fanns förslag för framtida system (SOU 1924).

2.2.8 Svenskt dammregister

Ingen damm finns registrerad i Svenskt dammregister inom det aktuella området i Åbyån och Lillåns KARO.

2.2.9 Dikningsföretag och historiska våtmarker

Kartbilaga 8 Historiska våtmarker & dikesföretag

Kartan visar var diknings-/markavvattningsföretag genomförts, *utifrån det digitala underlag som länsstyrelserna har*. Kartan ger dock inte en fullständig bild. Alla dikningsföretag har inte digitaliserats. Vilken typ av dikningsföretag det handlar om och när de utfördes har inte analyserats.

Kartbilden visar var i avrinningsområdet rensningar och rätningar *sannolikt* kan hänföras till just dikningsverksamhet.

Kartan redovisar även våtmarker, digitaliserade utifrån Häradskartan. Uppgifter om *var* de historiska våtmarkerna är av betydelse vid anläggande av nya våtmarker och som planeringsunderlag.

Av de större vattendragen är det i synnerhet Åbyån som är morfologiskt förändrad i samband med dikesföretag. Mynningsområdet av S:t Petriån är likaså förändrat av utdikning medan Lillån är närmast opåverkad av kända dikesföretag.

2.2.10 Odlingslandskapet

Kartbilaga 9 Odlingslandskapet

Kartbilagan visar värdefulla odlingslandskap; ängs- och betesmarksinventeringen samt bevarandeprogram för odlingslandskapet i Blekinge län.

2.3 Särskilda ansvarsmiljöer och unika/sällsynta limniska kulturmiljöer – Åbyån och Lillåns kustavrinningsområde

Med hänvisning till rapporten ”Förstudie. Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt” (Dedering 2011).

Bland de särskilda ansvarsmiljöer som listats för kulturmiljövården ur ett vattendistriktsperspektiv och som berör Åbyån och Lillåns KARO är:

- Kärnområde för boskapsskötsel eller hög andel naturliga fodermarker i sydöstra Sverige (mader).

Vad gäller unika/sällsynta limniska kulturmiljöer har analysen inte visat på någon bevarad enligt metodens kriterier.

3 KUNSKAPSUPPBYGGNAD VATTENFÖRVALTNING – KULTURMILJÖ

3.1 Geografisk prioritering av kunskapsuppbyggnad

- Utreda vad som är bakomliggande till de morfologiska förändringarna i Åbyån och S:t Petriån. Vidare bör heltäckande dokumentationer och värderingar av vattenanknutna kulturmiljöer göras.

3.2 Tematisk prioritering av kunskapsuppbyggnad

Denna bristanalys visar att kunskapsläget kring vattenanknutna kulturmiljöer i den berörda delen av Åbyån och Lillåns KARO är dålig.

- Eftersom vattendragen ännu inte är biotopkarterade eller har någon åtgärdsplan bör en tvärssektoriell inventering av vandringshinder med åtgärdsförslag utföras.
- **Vattenanknutna kulturmiljöer**
Vilka vattenanknutna kulturmiljöer är typiska för avrinningsområdets vattendrag?
Finns det bevarade garverier, färgerier, kvarnar, sågar, stampar, klappbryggor, bykhus osv?
- **Flottning**
Har det flottats timmer i något av vattendragen i avrinningsområdet och hur ser lämningarna i så fall ut?
- **Fiskets historia i vattendragen**
Hur har fiskets historia sett ut i vattendragen och vilka lämningar är representativa?
- **Ängslador**
Finns det bevarade ängslador i området?

4 KUNSKAPSUPPBYGGNAD KULTURMILJÖ

(Utöver det som har nämnts i kap 3 önskar kulturmiljövården bland annat mer kunskap om):

- Registrera (i FMIS) alla lämningar som hittats i samband med referensinventeringar.

5 REFERENSER

Antonsson, H. 2006. *Landskapets karaktärsdrag*. Vägverket 2006:33

Dedering, C. 2011. *Förstudie. Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt*. Vattenmyndigheten Södra Östersjöns vattendistrikt & Länsstyrelsen Kalmar län 2011.

Dokab, R & Östensson, E (red). 2007. *Miljöövervakning av vatten. Tillstånd hos inlands-, kust- och grundvatten i Södra Östersjöns vattendistrikt*. Vattenmyndigheten i Södra Östersjöns vattendistrikt 2007:1.

Eriksson, Annika (1982) *Broar i Blekinge. En kulturhistorisk inventering utförd av länsstyrelsen i samarbete med vägförvaltningen* genomfördes 1982.

Helmfrid, S (red). 1994. *Kulturlandskapet och bebyggelsen*. Sveriges Nationalatlas, SNA, 1994.

Länsstyrelsen i Blekinge län. 1983. *Kulturminnesvårdsprogram för Blekinge län: del I-III*.

Länsstyrelsen i Blekinge län. 2005. Bevarandeplan för Natura 2000-område SE0410181 Stora Hammar-Varö-Lillö. Beslut 2005-09-09. Drn: 511-7362-2004.

Rikets allmänna kartverk. 1841. *Generalstabskartan*.

Riksantikvarieämbetet. 2013. *Riksintressen för kulturmiljövården – Blekinge län (K)*. Dokument uppdaterat 2013-09-11.

SOU 1996:155. *Omtankar om vattendrag: ett nytt angreppssätt. Slutbetänkande av Vattendragsutredningen*. Stockholm.

SOU 1924:10. *Planmässig elektrifiering av landsbygden inom Blekinge län*. Stockholm 1924.

Vägverket. 2005. *Nationell plan för bevarandevärda broar*. 2005:151.

Winning Jacob. 1940. *Svenska kvarnar*. Svenska yrkesförlaget AB: Stockholm 1940.

Digitala

Länsstyrelsen i Blekinge län. Beskrivningar riksintressen naturvården. Tillgänglig 2014-04-09, från:

<http://www.lansstyrelsen.se/blekinge/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/planfragor/Riksintressen/Natur.pdf>

Länsstyrelsen i Blekinge län. Beskrivning av naturreservatet Stora Rom. Tillgänglig 2014-04-14, från: <http://www.lansstyrelsen.se/blekinge/Sv/djur-och-natur/skyddad-natur/naturreservat/karlskrona/storarom/Pages/index.aspx>

Bilaga 1 Korta beskrivningar av kunskaps/planeringsunderlag

Till läsaren

I listan nedan ges kortfattade beskrivningar av kunskaps-/planeringsunderlag som finns för hela landet och/eller som är gemensamma för eller finns i flera län, och som ingår i kunskapsöversikterna i Delprojekt 2 inom ”Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt”. Listan redovisar inte alla kunskapsunderlag. Historiska kartor är exempelvis ett grundläggande kunskapsunderlag för kulturmiljövården, men studier av sådana ingår inte i delprojekt 2 och beskrivs därför inte här. Innehållet under rubrikerna ”Områden med skydd enligt lag eller konvention”, ”Planer och program med urval av objekt/miljöer”, ”Inventeringar” samt ”Övrigt” har skrivits av Coco Dederling i november 2011, Länsstyrelsen Kalmar län, där arbets-, referens- och styrgrupp även bidragit med synpunkter. För de länsspecifika och/eller lokala kunskapsunderlagen svarar andra författare.

Förkortningar

Havs- och vattenmyndigheten
FV – Fiskeriverket
JV- Jordbruksverket
LST - Länsstyrelsen
NV - Naturvårdsverket
RAÄ - Riksantikvarieämbetet
VV – Vägverket

Områden med skydd enligt lag eller konvention

Världsarv - Ett världsarv är ett kulturminne eller naturminne som är så värdefullt att det är en angelägenhet för hela mänskligheten. Det är en plats, ort, miljö eller objekt som på ett alldeles unikt sätt vittnar om jordens och människans historia. Det är Unesco's Världsarvskommitté som beslutar om världsarv. Respektive lands regering kan nominera områden till den s.k.

världsarvslistan. Den grundar sig på FN-organet Unescos konvention till skydd för världens natur- och kulturarv som Sverige undertecknade 1985.

Ramsarområden – Ramsarkonventionen är en internationell konvention för skydd av värdefulla våtmarker. Sverige har pekats ut ett antal internationellt värdefulla våtmarksområden, s.k. Ramsarområden, som landet har åtagit sig att bevara.

Riksintressen – Geografiska områden som är av nationell betydelse för en rad olika samhällsintressen kan, enligt miljöbalkens 3-4 kap., pekas ut som områden av riksintresse av respektive ansvarig central myndighet. Det kan exempelvis vara områden med naturvärden eller kulturmiljövärden som är så ovanliga att de gör områdena viktiga för hela landet. Vid planering och prövning enligt en rad lagar ska dessa områden skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dem. I denna kunskapsöversikt redovisas eventuellt förekommande riksintressen för naturvård, kulturmiljövård, fiske och friluftsliv.

Natura 2000 - Natura 2000 är ett nätverk inom EU som verkar för att skydda och bevara den biologiska mångfalden. Natura 2000-områden är skyddade enl 4 och 7 kap. miljöbalken. Det finns särskilda bevarandeplaner för varje Natura 2000-område som beskriver områdets naturvärden, bevarandemål, hotbilder och behov av bevarandeåtgärder.

Natura 2000-arter – Arter som nödvändigtvis inte behöver finnas inom ett Natura 2000-område men som skyddas enl 4 och 7 kap. miljöbalken.

Nationalpark – Syftet med en nationalpark är, enligt miljöbalken (7 kap 2§), att ”bevara ett större sammanhängande område av viss landskapstyp i dess naturliga tillstånd eller i väsentligt oförändrat skick”. Staten äger all mark i en nationalpark. Regeringen beslutar efter riksdagens medgivande att bilda nationalparker. Naturvårdsverket har huvudansvar för planering och genomförande av nya nationalparker.

Naturreservat – Naturreservat bildas enligt miljöbalken (7 kap 4§) när det huvudsakliga skyddsmotivet är höga naturvärden, värdefulla områden för friluftslivet m.m. Både länsstyrelser och kommuner kan bilda naturreservat och naturreservaten är skyddade i enlighet med fastställda beslut och skötselplaner.

Kulturresevat - Kulturresevat bildas enligt miljöbalken (7 kap 9§) när det huvudsakliga skyddsmotivet är kulturhistoriska m.fl. värden. Både länsstyrelser och kommuner kan bilda kulturresevat och kulturresevat är skyddade i enlighet med fastställda beslut och skötselplaner. Det finns ännu så länge bara ett fåtal kulturresevat i Sverige.

Byggnadsminnen - Kulturhistoriskt värdefulla byggnader, miljöer och anläggningar kan förklaras som byggnadsminnen. Ärenden rörande enskilt ägda byggnadsminnen handläggs av Länsstyrelsen och skyddas enligt Kulturmiljölagens 3 kap. Statligt ägda byggnadsminnen skyddas enligt Förordning (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. och handläggs av Riksantikvarieämbetet.

Kyrkliga kulturminnen – Kyrkor, begravningsplatser m.m. som byggts före utgången av 1939 skyddas enligt kulturmiljölagens 4 kap. Tillståndsärenden rörande dessa kyrkor och anläggningar handläggs av Länsstyrelsen.

Fornlämningar och fornminnesregistret - Fornminnesregistret förvaltas av Riksantikvarieämbetet och innehåller information om fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar. Det bygger i huvudsak på inventeringar genomförda från 1937 till slutet av 1990-talet (olika i olika delar av landet). Registreringar har även gjorts/görs senare, dock i mindre skala. Fornminnesregistret uppdateras löpande. Fornlämningar kallas lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som tillkommit före år 1850. Lämningarna ska även ha tillkommit genom äldre tiders bruk och ha varit varaktigt övergivna. Fornlämningar är skyddade enligt Kulturmiljölagens 2 kapitel. Så kallade ”övrig kulturhistorisk lämning” har inte detta skydd, men omfattas av generella hänsynsbestämmelser i miljöbalken, i skogsvårdslagen (30§) och i kulturmiljölagens 1 kap. Det är länsstyrelsen som, från fall till fall, avgör om en lämning är fornlämning eller inte. Fornminnesregistret i digital form kallas FMIS (fornminnesinformationssystem). Detta finns tillgängligt på Riksantikvarieämbetets hemsida genom söktjänsten Fornsök.

q-märkt bebyggelse i detaljplaner och områdesbestämmelser (digitalt skikt) - Genom detaljplaner och områdesbestämmelser kan kommunerna med stöd av Plan- och bygglagen (2010:900) utfärda skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i form av skydds- och varsamhetsbestämmelser. Flera länsstyrelser har digitaliserat (och uppdaterar årligen) byggnader som omfattas av detta skydd, i syfte att följa upp i vilken utsträckning kommunerna arbetar aktivt med skyddet av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. Detta arbete utgör grunden för en indikator vars kortnamn är ”q-märkt” (Skyddade byggnader enligt plan- och bygglagen) på Miljömålsportalen, se www.miljomal.se.

Vattenförvaltning och EUs ramdirektiv för vatten – Syftet med EUs ramdirektiv för vatten är att skydda medlemsländernas vattenresurser och en grundtanke är att skapa en helhetssyn på Europas och de enskilda ländernas vattenresurser. I Sverige beslutade riksdagen och regeringen om nationell lagstiftning, vilket innebar en komplettering av miljöbalken och en särskild vattenförvaltningsförordning (SFS 2004:660) samt en organisation för den svenska vattenförvaltningen. Vattenförvaltningen omfattar grundvatten, sjöar, vattendrag och kustvatten och man arbetar utifrån vattnets egna gränser, de så kallade avrinningsområdena, som inte följer läns- eller kommungränser. Målsättningen med vattenförvaltningen är att allt inlands-, kust- och grundvatten ska ha god ekologisk och kemisk status år 2015. För att Sverige ska kunna nå målet krävs engagemang och nära samarbete mellan alla parter som påverkar vattnet inom ett visst avrinningsområde. Länsstyrelsen har en samordnande roll i vattenförvaltningsarbetet. Kunskaps- och planeringsunderlag uppdateras löpande och finns tillgängliga i VISS (Vatteninformationssystem Sverige), se <http://www.viss.lst.se/>.

Planer och program med urval av objekt/miljöer

Regionala kulturmiljöprogram - Regionala kulturmiljöprogram tas fram av länsstyrelsen och ska fungera som planeringsunderlag till länsstyrelser, kommuner, trafikverk och övriga fysiska planerare, med mera. De beskriver länets kulturhistoria och innehåller ofta ett urval av värdefulla kulturmiljöer. Programmen ska bland annat bidra till att säkerställa, levandegöra och utveckla länets kulturmiljöer.

Kommunala kulturmiljöprogram - Dessa tas fram av kommunerna och ska fungera som planeringsunderlag, t.ex. som stöd för prövning av bygglov, i detalj- eller översiktsplanering. I de kommunala kulturmiljöprogrammen beskrivs som regel vad som är värdefullt och karaktäristiskt inom kommunen. De innehåller ofta ett urval av värdefulla kulturmiljöer, ibland med någon form av indelning/klassificering av byggnader och miljöer. I bland annat Plan- och bygglagen finns generella hänsynsbestämmelser för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Nationellt särskilt värdefulla/värdefulla sjöar och vattendrag - Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Fiskeriverket har tillsammans med länsstyrelserna sammanställt nationellt värdefulla sötvattensområden sett utifrån natur-, kulturmiljö- respektive fiskesympunkt. Områdena pekades ut 2006 i samband med framtagandet av en nationell strategi för skydd av särskilt värdefulla sjöar och vattendrag. Information om områdena finns bland annat i databasen och karttjänsten Värdefulla Vatten (Naturvårdsverket). Arbetet skedde under stor tidpress och utifrån bristfälliga urvalsunderlag, varför en revidering är nödvändig.

”Kulturvattendrag” m.m. - På 1990-talet gjordes den så kallade Vattendragsutredningen (Omtankar om vattendrag SOU 1996:155). Bakgrunden var att se över skyddet för vattendrag enligt 3 kap. Naturresurslagen. Länsstyrelserna lämnade in förslag till Riksantikvarieämbetet respektive Naturvårdsverket som i sin tur lämnade förslag till Vattendragsutredningen. Därefter sållade Vattendragsutredningen ut ett antal vattendrag som borde skyddas med avseende på natur- och kulturmiljön respektive ”orördhet”.

”Elektriska vattenkraftverk: kulturhistoriskt värdefulla anläggningar 1891-1950” (Brunnström, Spade) - har getts ut av Riksantikvarieämbetet 1995. Det är resultatet av en nationell inventering och rapporten innehåller ett urval nationellt värdefulla anläggningar.

”Nationell plan för bevarandevärda broar” – har getts ut av Vägverket 2005 och innehåller ett urval med 121 st broar spridda över landet.

Regionala fiskevårdsplaner – Länsstyrelserna har tagit fram länsomfattande fiskevårdsplaner för att främja och vårda fiske och fiskebestånden.

Regionala bevarandeprogram för odlingslandskapet – Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet initierade 1991 ett arbete för att få länsstyrelserna att ta fram länsvisa bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövården. Bevarandeprogrammen innehåller ett urval av värdefulla miljöer, fungerar bl.a. som planeringsunderlag och ser olika ut i olika län.

Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet - Naturvårdsverket i samarbete med länsstyrelserna och efter samråd med Riksantikvarieämbetet har på 1990-talet tagit fram en nationell bevarandeplan för odlingslandskapet. Urvalet av värdefulla helhetsmiljöer är inte komplett, bl.a. saknade kulturmiljövården tillräcklig kunskap för ett sådant urval (Naturvårdsverket 1997, Rapport 4815, Sveriges finaste odlingslandskap – Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet etapp 1, här finns även information om de regionala bevarandeprogrammen).

Inventeringar

Skog & Historia – Skog & Historia var ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen, och bedrevs regionalt tillsammans med Länsstyrelser, Länsarbetsnämnder och Läns museer. Det handlade bl.a. om kunskapsuppbyggnad om skogens kulturmiljöer/-lämningar. Inventeringarna inom Skog & Historia utfördes av anvisad personal, oftast under ledning av utbildade arkeologer. I vilken utsträckning Skog & Historia-inventeringar har genomförts varierar mellan olika län. Själva inventeringen är nu avslutad, och en stor del av resultatet finns samlat i Skogsstyrelsens digitala handläggningssystem ”Kotten”.

Större delen av materialet har inte kvalitetssäkrats av arkeologer - det är ett arbete som pågår. De lämningar som kvalitetssäkrats och därefter förts över i Riksantikvarieämbetets Fornminnesinformationssystem (FMIS) har inte alltid tagits bort ur "Kotten", vilket innebär ett källkritiskt problem. Skog & Historia-registret får ändå ses som ett intressant tipsregister.

Biotopkartering av vattendrag – Metodiken för biotopkartering av vattendrag togs fram på Länsstyrelsen i Jönköping i början på 1990-talet och har sedan dess vidareutvecklats. Den används numera över hela landet och bygger på fältarbete där man karterar vattenbiotoper, vandringshinder, strömförhållanden, närmiljön på land, och så vidare. Kunskapsunderlaget används bland annat i samband med vatten-, naturvårds- och fiskevårdsarbete och vattenförvaltningens statusklassningar. I vilken utsträckning vattendrag har biotopkarterats varierar mellan länen.

SMHI:s dammregister - SMHI har med utgångspunkt från länsstyrelsernas damminventeringar byggt upp ett nationellt dammregister. Registret är tänkt att vara ett hjälpmedel vid till exempel planeringsarbete för att förebygga dammolyckor och översvämningar. Registret innehåller cirka 5 300 dammar ("Kartplan – information om mark, fastigheter och klimat" utgiven av Lantmäteriverket, SGU och SMHI 2010).

Ängs- och betesmarksinventering – TUVÅ – Tillsammans med länsstyrelserna inventerade Jordbruksverket Sveriges ängs- och betesmarker under åren 2002 - 2004. Detta för att se var markerna finns och vilka speciella naturvärden och kulturlämningar som finns där, till exempel speciella växter eller gamla byggnader. Resultatet av detta arbete finns samlat i databasen TUVÅ (Jordbruksverket).

"Våra broar – en kulturskatt" (Ahlberg, Spade m fl) – har givits ut av Vägverket 2001 (Vägverket = numera Trafikverket). Det är resultaten av en inventering av framför allt 1900-talets broar – industrisamhällets broar - genomförd 1997-98 av Vägverket och Banverket.

Övrigt

"Flottning och flottleder i södra Sverige" – är en bok som utkom 2006 (Ahlbäck, A och Albertsson, R) och som uppmärksammar flera flottleder, och flottningens betydelse, i södra Sverige.

Flottning - År 2013 genomfördes en inventering av flottninglämningar i södra Sverige. Inventeringen finns som GIS-skikt och en rapport publicerad av Länsstyrelsen i Kronobergs län.

Dikningsföretag/markavvattning – Flera länsstyrelser arbetar för närvarande med att sammanställa och tillgängliggöra uppgifter om äldre diknings- och sjösänkingsföretag, till exempel genom digitalisering. Nedan följer generell information om dikningsföretag och arkivförvaring:

Sänkning och utdikning av sjöar och vattensjuka marker har sedan århundraden tillbaka tillämpats i Sverige. Redan i de medeltida landskapslagarna fanns bestämmelser om dikning och strömmrensningar. I och med en växande befolkning och behov av mer odlingsbar mark sköt markavvattning för utvinning av åkermark fart på allvar under 1800-talet. Våtmarker dikades ut via system av grävda kanaler och diken. Åar och bäckar rätades, breddades, fördjupades och rörlades för att förbättra vattenavledningen. Många sjöar sänktes eller torrlades helt. Den mest intensiva sjösänkingsperioden varade från 1880-talet till 1930-talet. Allt detta var en del av en del av den agrara revolutionen, och nyodlingarna blev betydande. Statens understödande verksamhet för torrläggning av mark för jordbruksändamål går tillbaka till 1840-talet. Från denna tid beviljades lån och bidrag till utdikningar och avtappningar av sankmarker och sjöar; åtgärder som intensifierades på 1880-talet. Dikningsarbeten utförda fram till 1800-talets mitt syftade i regel endast till att förhindra översvämningar genom att ytvattnet leddes bort. Därefter kom torrlägningsföretagen alltmer att inriktas på att sänka grundvattennivån.

Från och med 1879 prövades markavvattningen i enlighet med Dikningslagen, som senare, 1918-1920, hamnade under Vattenlagen. Den kallas ofta den "äldre vattenlagen". Vattenlagen ändrades och omstrukturerades rejält 1983 och 1998 införlivades vattenlagen i miljöbalken (Hagerberg m fl 2004 sid 119). Handlingar tillhörande förrättningar som handlagts före vattenlagens tillkomst åren 1918-1920 kan återfinnas på länens lantmäterikontor. Handlingar från cirka 1920 och framåt finns hos respektive länsstyrelse. Från och med år 1995 arkiveras akter tillhörande förrättningar vid Statens Jordbruksverk. Förrättningsakter i berörda arkiv innehåller i allmänhet protokoll, utlåtanden och ritningar i plan- och profil. Viss dokumentation vad rör rättsliga frågor i samband med sjösänkningar, strömmrensningar m.m. kan återfinnas i häradsrätternas arkiv (landsarkivet, detta gäller fram till år 1918 då vattendomstolarna infördes).

Referens avsnitt om dikningsföretag/markavvattning:

Hagerberg m fl. 2004. Åmansboken. Vård, skötsel och restaurering av åar i jordbruksbygd. Saxns-Braåns vattenvårdskommitté (s 6 f, 119)
SMHI Svenskt vattenarkiv 1995 Sänkta och torrlagda sjöar sid 8-9, 15 (om arkiv och lagstiftning)

Sänkta och torrlagda sjöar i Sverige - SMHI har i samarbete med länens jordbruksenheter upprättat ett register över sänkta och torrlagda sjöar och Sverige. (Se SMHI Svenskt vattenarkiv 1995 Sänkta och torrlagda sjöar.) Det finns tillgängligt som digitalt skikt, uppgifterna kommer från SMHI:s SVAR:s arkiv "Under 1800-talet och början av 1900-talet sänktes/torrlades över 2500 sjöar för att få odlingsbar mark. Uppgifterna är utdrag ur Lantbruksenheternas arkiv och är namn, sjökoordinat, avrinningsområde, län, kommun, typ, år och arkivnummer." (SMHI:s hemsida <http://www.smhi.se/kunskapsbanken/hydrologi/hydrologiska-data-1.5946>)